Qazaqstan Respýblıkasy Zańnama
jáne quqyqtyq aqparat ınstıtýtynyń

JARSHYSY

gylymi-quqyqtyq jýrnal №2 (73)-2023

Құрылтайшы және баспагер:
«Қазақстан Республикасының
Заңнама және құқықтық
ақпарат институты» ШЖҚ РМК
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.zqai.kz
сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың
негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға
арналған басылымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒССҚК 14.02.2022 ж.
№38 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Сәрпеков Р.Қ. - *з.ғ.к , Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері (Астана, Қазақстан) – (төраға)*
Абайділдинов Е.М. – *з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*
Абызов Р.М. – *з.ғ.д. (Барнаул, Ресей)*
Белых В.С. – *з.ғ.д. (Екатеринбург, Ресей)*
Губин Е.П. – *з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)*
Мельник Р.С. – *з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*
Моисеев А.А. – *з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)*
Муромцев Г.И. – *з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)*
Рахметов С.М. – *з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*
Малиновский В.А. – *з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*
Унзила Шапақ – *з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)*

Бас редактор

Дүйсенов Е.А. – *з.ғ.к.*

Редакциялық алқа құрамы

Азер Алиев – *PhD (Киль, Германия)*
Байниязова З.С. – *з.ғ.к. (Саратов, Ресей)*
Жанғарашев Р.М. – *LLM (Астана, Қазақстан)*
Ишеков К.А. - *з.ғ.д., доцент (Мәскеу, Ресей)*
Қазбаева Ә.Ғ. – *з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*
Қалиева А.Ө. – *(Астана, Қазақстан)*
Қаржаубаев С.С. – *з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*
Киязова А.Ж. – *LLM (Астана, Қазақстан)*
Құлжабаева Ж.О. – *з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*
Мұрзашев Қ.Т – *(Астана, Қазақстан)*
Нұрмағамбетов Р.Ғ. – *PhD (Челябинск, Ресей)*
Примашев Н.М. – *з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)*
Рахымбердин К.Х. – *з.ғ.д. (Өскемен, Қазақстан)*
Салықова Д.Ө. – *(Астана, Қазақстан)*
Тегізбекова Ж.Ч. – *з.ғ.к. (Бішкек, Қызғызстан)*

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**
Беттеуші – **Оспанов М.Т.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

*Қазақстан Республикасы Ақпарат
және коммуникациялар министрлігі
Ақпарат комитетінің
БАҚ есепке қою туралы куәлігі
№ 17761-Ж 25.06.2019 ж.
(Алғашқы есепке қою кезі
№6592-Ж. 07.09.2005 ж.)*

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы,
010000, Астана қ., Жеңіс даңғ.,
15А.,тел.: 8(7172)26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Редакция бағанасы...7

Мемлекет және құқық теориясы

А.И. БИРМАНОВА, Д.К. РУСТЕМБЕКОВА, А.А. НУКУШЕВА Негізгі мәдени құқықтарды іске асыру тетігі 13

Конституциялық және әкімшілік құқық

Э.С. МАЙШЕКИНА, М.К. АБДРАХМАНОВ, Е.В. ДУШЕЧКИНА Қазақстан Республикасында жергілікті өзін-өзі басқарудың қалыптасуы мен дамуын құқықтық талдау 22

Б.О. АЛТЫНБАСОВ, А.Р. БАЯНБАЕВА (Бристоль, Ұлыбритания) Академиялық ұтқырлықтың жергілікті туризмнің дамуына ықпалы: саяси және құқықтық аспектілері 31

М.С. БИСАЛИЕВ, К.Н. ШАКИРОВ Заңды тұлғалардың жеке деректері – киберкеңістікте құқықтық қорғаудың арнайы объекті ретінде...42

Азаматтық және азаматтық-процестік құқық

Д.Б. РАЗИЕВА, Е.М. АЙТҚАЗИН, М.А. АМИРОВА Қазақстан Республикасында медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру.....................................53

Э.Б. АБЛАЕВА, А.Р. ЕНСЕБАЕВА, А.Т. ИСМАГУЛОВА, М.А. УТАНОВ, Қазақстанның өркениеті мен сот өндірісінде істер мен дауларды реттеу (жетістіктер, мәселелер, келешегі)...63

Д.Н. БЕКЕЖАНОВ, Ғ.Б. АХМЕТ, К.А. ДЖУМАБАЕВА Климатты қорғау ұғымының теориялық және заңнамалық аспектілері 77

Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс

М.М. КУЛБАЕВА, А.Н. АХПАНОВ Халықаралық стандарттар, тергеу сатысында сот бақылауының шетелдік заңнамалық тәжірибесі..86

Б.М. ИМАШЕВ Маман мен сот сарапшысының қызметінде қылмыстық сот ісін жүргізу қағидаттарын іске асыру: проблемалар мен перспективалар. 2 бөлім. 97

К.Ә. БӘКІШЕВ, А.Х. ФЕТҚҰЛОВ Жарылыс қаупі бар объектілерде қауіпсіздік қағидаларын бұзу: Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 281-бабындағы жаңа редакцияның ерекшеліктері 108

Е.В. МИЦКАЯ Сыбайлас жемқорлыққа қылмыстық-құқықтық құралдармен қарсы іс-қимыл........117

Ә.М. СЕРАЛИЕВА, Н.С. ДОСЫБЕКОВ Жедел-іздестіру қызметі қызметкерлерін психологиялық даярлаудың негізгі бағыттары 128

Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану

Р.Қ. СӘРПЕКОВ Мүгедек адамдардың құқықтарын қорғаудың халықаралық-құқықтық стандарттары: Қазақстанда және шет елдерде енгізудің кейбір аспектілері 137

Е.М. АБАЙДІЛДИНОВ, А.Н. ЕРҒАЛИМОВА Мүмкіндік шектеуі балалары бар жұмыскерлердің толық емес жұмыс күні туралы ХЕҰ-ның №175 Конвенциясы нормаларын Қазақстан заңнамасына имплементациялау 148

М.А. АХМАДИ, С. НАРТ (Измир, Түркия) ICSID Конвенциясына сәйкес инвестициялық дауларды төрелікте шешудің тәртібі (Инвестициялық дауларды шешудің халықаралық орталығы) 159

Д.Ө. БАЙТӨҚАЕВА, Ф. АХИЛЛЕС (Париж, Франция) Әуе және ғарыш кеңістігінің құқықтық режимін реттеу саласындағы халықаралық заң шығару тәжірибесі 168

Р.Р. ЧАХОР (Краков, Польша) Польша Республикасындағы ұлттық азшылықтардың мәртебесін құқықтық реттеу 176

Құқықтық мониторинг

С.И. КЛИМКИН, А.Ғ. ҚАЗБАЕВА Қазақстан Республикасындағы медиацияны құқықтық реттеу....................183

В.Т. КОНУСОВА Конституциялық мониторинг ұлттық құқықтық жүйені жасампаз дамыту құралы ретінде....................193

К.Е. ИСМАҒҰЛОВ, Н.Н. ТУРЕЦКИЙ Арнаулы мемлекеттік органдар туралы заңнаманы жетілдірудің кейбір мәселелері 204

Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА, Ж.Е. САДЫҚАНОВА «Қазақстан Республикасының халықаралық шарттары туралы» заңның тиімділігін талдау 213

Мемлекеттік тілдегі заңшығармашылық практикасынан

А.А. МЕДИНАЕВА Қазақ тіліндегі кейбір терминдердің мәселелеріне орай....................222

Жас ғалым мінбері

Э.М. МҰРАТОВА Мүгедектерді әлеуметтік қамсыздандыруды құқықтық реттеудің кейбір аспектілері 228

А.Б. САТАЕВА Англия мен Қазақстанның азаматтық процесінде дәлелдемелерді ашудың кейбір теориялық және құқықтық аспектілері туралы 234

Э.С. КУАНДЫКОВА Қазақстан Республикасының агроөндірістік кешенін мемлекеттік басқару: құқықтық реттеудің мәселелері 243

М.К. РАКЫМБАЕВА Өзіне-өзі қол жұмсауға жеткізгені үшін қылмыстық жауаптылық туралы құқықтық нормаларды жетілдіру 253

«Жаршының» архивтегі беттері

Е.Т. БАЙМОЛДИНОВА PhD М.Х. Хасеновтің «О результатах анализа законодательства Республики Казахстан о государственных гарантиях равных возможностей мужчин и женщин» атты ғылыми жарияланымына қайта оралғанда 259

ЗҚАИ-ның ғылыми қызметі туралы ақпарат 264

ZQAI

ВЕСТНИК

Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан

научно-правовой журнал №2 (73)-2023

Учредитель и издатель:
РГП на ПХВ «Институт законодательства и правовой информации Республики Казахстан»
Издается с 2006 года
Все материалы журнала размещаются на сайте **www.zqai.kz**
Включен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по юридическим наукам
(Приказ КОКСОН МОН РК №38 от 14.02.2022 г.)

Состав Редакционного совета
Сарпеков Р.К. *– к.ю.н., Заслуженный деятель Казахстана (Астана, Казахстан) – (председатель)*
Абайдельдинов Е.М. *– д.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Абызов Р.М. *– д.ю.н. (Барнаул, Россия)*
Белых В.С. *– д.ю.н. (Екатеринбург, Россия)*
Губин Е.П. *– д.ю.н. (Москва, Россия)*
Мельник Р.С. *– д.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Моисеев А.А. *– д.ю.н. (Москва, Россия)*
Муромцев Г.И. *– д.ю.н. (Москва, Россия)*
Рахметов С.М. *– д.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Малиновский В.А. *– д.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Унзила Шапак *– д.ю.н. (Астана, Казахстан)*

Главный редактор
Дюсенов Е.А. *– к.ю.н.*

Состав Редакционной коллегии
Азер Алиев *– PhD (Киль, Германия)*
Байниязова З.С. *– к.ю.н. (Саратов, Россия)*
Джангарашев Р.М. *– LLM (Астана, Казахстан)*
Ишеков К.А. - *д.ю.н. (Москва, Россия)*
Казбаева А.Г. *– к.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Калиева А.У. *– (Астана, Казахстан)*
Каржаубаев С.С. *– к.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Кизязова А.Ж. *– LLM (Астана, Қазақстан)*
Кулжабаева Ж.О. *– к.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Мурзашев К.Т. *– (Астана, Казахстан)*
Нурмагамбетов Р.Г. *– PhD (Челябинск, Россия)*
Примашев Н.М. *– к.ю.н. (Астана, Казахстан)*
Рахимбердин К.Х. *– д.ю.н. (Усть-Каменогорск, Казахстан)*
Салыкова Д.О. *– (Астана, Казахстан)*
Тегизбекова Ж.Ч. *– к.ю.н. (Бишкек, Кыргызстан)*

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**
Верстка – **Оспанов М.Т.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Свидетельство о постановке на учет СМИ № 17761-Ж от 25.06.2019 г. Комитета информации Министерства информации и коммуникаций Республики Казахстан (Первичная постановка на учет №6592-Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес: Республика Казахстан,010000, г. Астана, пр. Победы, 15А,
тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Колонка редакции 9

Теория государства и права

А.И. БИРМАНОВА, Д.К. РУСТЕМБЕКОВА, А.А. НУКУШЕВА Механизм реализации основных культурных прав 13

Конституционное и административное право

Э.С. МАЙШЕКИНА, М.К. АБДРАХМАНОВ, Е.В. ДУШЕЧКИНА Правовой анализ формирования и развития местного самоуправления в Республике Казахстан 22

Б.О. АЛТЫНБАСОВ, А.Р. БАЯНБАЕВА (Бристоль, Великобритания) Влияние академической мобильности на развитие местного туризма: политические и правовые аспекты..31

М.С. БИСАЛИЕВ, К.Н. ШАКИРОВ Персональные данные юридических лиц как возможный особый объект правовой охраны в киберпространстве 42

Гражданское и гражданско-процессуальное право

Д.Б. РАЗИЕВА, Е.М. АЙТКАЗИН, М.А. АМИРОВА Страхование профессиональной ответственности медицинских работников в Республике Казахстан 53

Э.Б. АБЛАЕВА, А.Р. ЕНСЕБАЕВА, А.Т. ИСМАГУЛОВА, М.А. УТАНОВ Урегулирование дел и споров в цивилистике и судопроизводстве Казахстана (достижения, проблемы, перспективы) 63

Д.Н. БЕКЕЖАНОВ, Ғ.Б. АХМЕТ, К.А. ДЖУМАБАЕВА Теоретические и законодательные аспекты понятия охраны климата 77

Уголовное право и уголовный процесс

М.М. КУЛБАЕВА, А.Н. АХПАНОВ Международные стандарты, зарубежный законодательный опыт судебного контроля в стадии расследования 86

Б.М. ИМАШЕВ Реализация принципов уголовного судопроизводства в деятельности специалиста и судебного эксперта: проблемы и перспективы. Часть 2........................97

К.А. БАКИШЕВ, А.Х. ФЕТКУЛОВ Нарушение правил безопасности на взрывоопасных объектах: особенности новой редакции ст. 281 Уголовного кодекса Республики Казахстан 108

Е.В. МИЦКАЯ Противодействие коррупции уголовно-правовыми средствами 117

Ә.М. СЕРАЛИЕВА, Н.С. ДОСЫБЕКОВ Основные направления психологической подготовки сотрудников оперативно-розыскной деятельности 128

Международное право и сравнительное правоведение

Р.К. САРПЕКОВ Международно-правовые стандарты защиты прав лиц с инвалидностью: некоторые аспекты внедрения в Казахстане и зарубежных странах 137
Е.М. АБАЙДЕЛЬДИНОВ, А.Н. ЕРГАЛИМОВА Имплементация норм Конвенции МОТ №175 о неполном рабочем времени для работников, имеющих детей с инвалидностью, в законодательство Казахстана 148
М.А. АХМАДИ, С. НАРТ (г. Измир, Турция) Арбитражная процедура решения инвестиционных споров в соответствии с конвенцией ICSID (Международный центр по разрешению инвестиционных споров) 159
Д.У. БАЙТУКАЕВА, Ф. АХИЛЛЕС (г. Париж, Франция) Международный законодательный опыт в сфере регулирования правового режима воздушного и космического пространства 168
Р.Р. ЧАХОР (г. Краков, Польша) Правовое регулирование статуса национальных меньшинств в Республике Польша 176

Правовой мониторинг

С.И. КЛИМКИН, А.Г. КАЗБАЕВА Правовое регулирование медиации в Республике Казахстан 183
В.Т. КОНУСОВА Конституционный мониторинг как инструмент созидательного развития национальной правовой системы...193
К.Е. ИСМАГУЛОВ, Н.Н. ТУРЕЦКИЙ Некоторые вопросы совершенствования законодательства о специальных государственных органах 204
Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА, Ж.Е. САДЫКАНОВА Анализ эффективности закона «О международных договорах Республики Казахстан» 213

Из практики законотворчества на государственном языке

А.А. МЕДИНАЕВА К вопросам некоторых терминов на казахском языке 222

Трибуна молодого ученого

Э.М. МУРАТОВА Некоторые аспекты правового регулирования социального обеспечения инвалидов 228
А.Б. САТАЕВА О некоторых теоретических и правовых аспектах раскрытия доказательств в гражданском процессе Англии и Казахстана 234
Э.С. КУАНДЫКОВА Государственное управление агропромышленным комплексом Республики Казахстан: проблемы правового регулирования 243
М.К. РАКЫМБАЕВА Совершенствование правовых норм об уголовной ответственности за доведение до самоубийства 253

Архивные страницы «Вестника»

Е.Т. БАЙМОЛДИНОВА Возвращаясь к научной публикации PhD М.Х. Хасенова «О результатах анализа законодательства Республики Казахстан о государственных гарантиях равных возможностей мужчин и женщин» 259

Информация о научной деятельности ИЗПИ 267

Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan

JARSHYSY

scientific and legal journal №2 (73)-2023

Founder and publisher:
RSE on the REM «Institute of Legislation and Legal information of the Republic of Kazakhstan»
Published since 2006
All journal materials are placed on the website
www.zqai.kz
Included in the list of publications of basic scientific results of dissertations on legal sciences (Order CCES MES RK №38 from 14.02.2022)

Editorial Council members

Sarpekov R.K. – *c.j.s., Honored Worker of Kazakhstan (Astana, Kazakhstan) – (Chairman)*
Abaydeldinov E.M. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Abyzov R.M. – *d.j.s. (Barnaul, Russian)*
Belih V.S. – *d.j.s. (Ekaterinburg, Russian)*
Gubin E.P. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Melnik R.S. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Moiseev A.A. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Muromcev G.I. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Rahmetov S.M. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Malinovski V.A. – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Unzila Shapak – *d.j.s. (Astana, Kazakhstan)*

Chief Editor
Dyussenov Ye.A. – *c.j.s.*

Editorial Board members

Azer Aliyev – *PhD (Kiel, Germany)*
Bainiyazova Z.S. – *c.j.s. (Saratov, Russian)*
Dzhangarashev R.M. – *LLM (Astana, Kazakhstan)*
Ishekov K.A. – *d.j.s. (Moscow, Russian)*
Kalieva A.U. – *(Astana, Kazakhstan)*
Kazbayeva A.G. – *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Karzhaubaev S.S. – *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Kiyazova A.Zh. – *LLM (Astana, Kazakhstan)*
Kulzhabayeva Zh.O. – *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Murzashev K.T. – *(Astana, Kazakhstan)*
Nurmagambetov R.G. – *PhD (Chelyabinsk, Russian)*
Primashev N.M. – *c.j.s. (Astana, Kazakhstan)*
Rakhimberdin K.H. – *d.j.s. (Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)*
Salykova D.O. – *(Astana, Kazakhstan)*
Tegizbekova Zh.Ch. – *c.j.s. (Bishkek, Kyrgyzstan)*

Editor – **Koltubaeva G.B.**
Layout – **Ospanov M.T.**
Tel.: 8 (7172) 26-61-29

The certificate of registration of mass media №17761-G from 25.06.2019 from the Information Committee of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan (Number and date of primary registration №6592-Zh.07.09.2005.)

Address: The Republic of Kazakhstan, 010000, Astana, Zhenis ave., 15A,
тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Editorial 11

Theory of State and law

A.I. BIRMANOVA. D.K. RUSTEMBEKOVA, A.A. NUKUSHEVA Mechanism for the realization of basic cultural rights 13

Constitutional and Administrative Law

E.S. MAISHEKINA, M.K. ABDRAKHMANOV, E.V. DUSHECHKINA Legal analysis of the formation and development of local self-government in the Republic of Kazakhstan 22

B.O. ALTYNBASSOV, A.R. BAYANBAYEVA (Bristol, UK) Impact of academic mobility on the development of local tourism: political and legal aspects..31

M.S. BISSALIYEV, K.N. SHAKIROV Personal data of legal entities as a potential special object of legal protection in cyberspace 42

Civil and Civil Procedure Law

D.B. RAZIEVA, Y.M. AYTKAZIN, M.A. AMIROVA Professional liability insurance of medical workers in the Republic of Kazakhstan 53

E.B. ABLAEVA, A.R. ENSEBAYEVA, A.T. ISMAGULOVA, M.A. UTANOV Settlement of cases and disputes in civil law and proceedings in Kazakhstan (achievements, problems and prospects) 63

D.N. BEKEZHANOV, G.B. AKHMET, K.A. JUMABAYEVA Theoretical and legislative aspects of the concept of climate protection 77

Criminal law and Criminal procedure

M.M. KULBAEVA, A.N. AHPANOV International standards, foreign legislative experience of judicial control in the investigation stage 86

B.M. IMASHEV Implementation of the principles of criminal justice in the activities of a specialist and a forensic expert: problems and prospects. Part 2 97

7K.A. BAKISHEV, A. KH. FETKULOV Violation of safety rules at explosive objects: features of the new edition of art. 281 of the Criminal code of the Republic of Kazakhstan 108

E.V. MITSKAYA Countering corruption by criminal law means 117

A.M. SERALIYEVA, N.S. DOSSYBEKOV The main directions of psychological training of employees of the operational and investigative activities 128

International law and Comparative law

R.K. SARPEKOV International legal standards for the protection of the rights of persons with disabilities: some aspects of implementation in Kazakhstan and foreign countries 137

Y.M. ABAIDELDINOV, A.N. YERGALIMOVA Implementation of the norms of ILO convention no.175 on part-time work for workers with children with disabilities into the legislation of Kazakhstan 148

M.A. AKHMADI, S. NART (Izmir, Turkey) Arbitration procedure for resolving investment disputes in accordance with the ICSID convention (the International centre for settlement of investment disputes) 159

D.U. BAITUKAYEVA, PH. ACHILLEAS (Paris, France) International legislative experience in the sphere of regulation of airspace and outer space legal regime 168

R.R. CZACHOR (Poland, Krakow) The legal status of national minorities in the Republic of Poland 176

Legal monitoring

S.I. KLIMKIN, A.G. KAZBAYEVA Legal regulation of mediation in the Republic of Kazakhstan 183

V.T. KONUSOVA Constitutional monitoring as a tool for constructive development of the national legal system 193

K.E. ISMAGULOV, N.N. TURETSKIY Some issues of improving the legislation on special state bodies 204

E.N. KALIAKPEROVA, ZH.Y. SADYKANOVA Analysis of the effectiveness of the law «On international treaties of the Republic of Kazakhstan» 213

From the lawmaking practice in the official language

A.A. MEDINAYEVA To the questions of some terms in the kazakh language..........222

Young researchers' tribune

E.M. MURATOVA Some aspects of the legal regulation of social security for the disabled 228

A.B. SATAYEVA On some theoretical and legal aspects of disclosure of documents in civil proceedings in England and Kazakhstan 234

E.S. KUANDYKOVA State administration of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan: problems of legal regulation 243

M.K. RAKYMBAEVA Improvement of legal norms on criminal liability for incitement to suicide 253

The archive pages of the «Bulletin»

Y.T. BAIMOLDINOVA Returning to the scientific article by PhD M.KH. Khassenov «On the results of the analysis of legislation of the Republic of Kazakhstan on state guarantees of equal rights and equal opportunities of men and women»..........259

Information about the scientific activities of ILLI RK..........264

УДК 343.9:159.9

ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЯРЛАУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Әлия Мәжитқызы Сералиева[1]
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің «Заң» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, заң ғылымдарының кандидаты, Алматы қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru

Нартай Сартайұлы Досыбеков
Мақан Есболатов атындағы ҚР ІІМ Алматы академиясының докторанты, полиция подполковнигі, Алматы қ., Қазақстан Республикасы, e-mail n.dosybekov17@mail.ru

Аннотация. *Қазақстанның нарықтық жүйесіндегі елеулі өзгерістер, құқықтық мемлекеттің қалыптасуы, қоғамның құқық қорғау органдарының қызметін елеулі жақсартылуына деген қажеттілігі жедел-іздестіру қызметі (бұдан әрі-ЖІҚ) қызметкерлерінің құқық қорғау органдары жүйесінде кадр саясатын ғылыми әзірлеу және практикалық іске асыру міндетін басым мәселенің бірі ретінде қалыптасыуына әкелді.*

Осы мақсатта ЖІҚ қызметкерінің кәсіби қызметінің ерекшелігін жан-жақты зерттеу, осы қызметтің психикаға қойылатын талаптарын, ЖІҚ қызметкерінің жеке басын анықтау, оның кәсіби жарамдылығының немесе Құқық қорғау органдарында жұмыс істеуге жарамсыздығының нақты өлшемдерін ажырату қажет.

Ғылыми зерттеу барысында біз мынадай қорытындыға келдік:

- ЖІҚ қызметкерлерін психологиялық даярлау-құқық қорғау органдары қызметінің бағыттарының бірі. Ол қызметкерлерде әртүрлі стресс-факторларға психологиялық тұрақтылықты, ЖІҚ-де психологиялық қиын жағдайларда тиянақты және сенімді әрекет ету қабілетін, сондай-ақ стреске төзімділікті дамытуды қалыптастырады.

Бұл өте маңызды, өйткені барлық ЖІҚ қызметкерлері жұмыс көлеміне төзе бермейді және тез эмоционалды түрде күйіп кетеді:

- ЖІҚ қызметкерлерінің кәсіби қарым-қатынасы белгілі бір әлеуметтік ортада қабылданған сөйлеу мінез-құлық ережелеріне негізделген кәсіби және кәсіби емес формаларға байланысты;

- ЖІҚ қызметкерлерін дайындайтын арнайы оқу орындарының курсанттары, психологтар «Құқықтану», «Психология» мамандықтары бойынша студенттер мен магистранттар үшін «жедел-іздестіру психологиясы» арнайы курсын өткізу қажет.

Курсты өткізу барысында танымдық психикалық процестерді дамытуға (сезім, қабылдау, ұсыну, қиял, ойлау, есте сақтау, зейін, сөйлеу), адамдармен жұмыс істей білуге (психологиялық байланыс орнату, оларға әсер ету және т.б.), шындықты анықтауға және дұрыс шешім қабылдауға арналған тренингтер өткізу өзекті болып табылады.

Түйін сөздер: *психологиялық қамтамасыз ету, кәсіби қарым-қатынас, жедел-іздестіру қызметі қызметкерлерінің кәсіби қызметі, жедел-іздестіру қызметі, жедел-іздестіру психологиясы.*

1 *Хат-хабарларға арналған автор*

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СОТРУДНИКОВ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Сералиева Әлия Мәжитқызы
Ассоциированный профессор кафедры «Юриспруденция» Казахского Национального педагогического университета имени Абая; кандидат юридических наук, г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru

Досыбеков Нартай Сартайұлы
Докторант Алматинской академии МВД РК им. Макана Есбулатова специальности «8D12301 – правоохранительная деятельность», подполковник полиции, г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail n.dosybekov17@mail.ru

Аннотация. *Существенные изменения в рыночной системе Казахстана, формирование правового государства, потребность общества в существенном улучшении деятельности правоохранительных органов выдвинули на одно из приоритетных мест задачу научной разработки и практической реализации кадровой политики в системе правоохранительных органов сотрудников оперативно-розыскной службы (далее ОРС). Для этой цели необходимо всесторонне исследовать специфику профессиональной деятельности сотрудника ОРС, определить требования, которая эта деятельность предъявляет к психике, личности сотрудника ОРС, разграничить четкие критерии его профессиональной пригодности или непригодности к работе в правоохранительных органах.*

В процессе научного исследования мы пришли к выводу, что:

- психологическая подготовка сотрудников ОРД – это одно из направлений деятельности правоохранительных органов. Она формирует у сотрудников психологическую устойчивость к различным стресс-факторам, способности действовать спокойно и уверенно в психологически-сложных ситуациях при ОРД, а также развитию стрессоустойчивости. Это очень важно, так как не все сотрудники ОРД справляются с объемом работы и быстро выгорают;

- профессиональное общение сотрудников ОРД зависит от профессиональных и не профессиональных форм, в основе которых лежат принятые в той или иной социальной среде правила речевого поведения;

- необходимо проводить специальный курс «Оперативно-розыскная психология» для студентов и магистрантов по специальности «Юриспруденция», «Психология» курсантов специально-учебных заведений, готовивших сотрудников ОРД, психологов.

В процессе проведения курса актуально проводить тренинги на развитие познавательных психических процессов (ощущение, восприятие, представление, воображение, мышление, память, внимание, речь), на умение работать с людьми (установление психологического контакта, оказание на них своего влияния и т.д.), установление истины и правильного принятия решения.

Ключевые слова: *психологическое обеспечение, профессиональное общение, профессиональная деятельность сотрудников оперативно-розыскной службы, оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскная психология.*

THE MAIN DIRECTIONS OF PSYCHOLOGICAL TRAINING OF EMPLOYEES OF THE OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES

Seraliyeva Aliya Mazhitovna
Associate professor of the department of «Jurisprudence» of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai; candidate of law, Almaty, Republic of Kazakhstan, e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru.

Dossybekov Nartay Sartaevich
Doctoral student of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan Makana Esbulatova, specialty «8D12301 – law enforcement», police lieutenant colonel, Almaty city, Republic of Kazakhstan, e-mail: n.dosybekov17@mail.ru.

Abstract. *Significant changes in the market system of Kazakhstan, the formation of a rule of law state, and the need of society for a significant improvement in the activities of law enforcement agencies put forward the task of scientific development and practical implementation of personnel policy in the law enforcement system of employees of the Operative Investigative Service (hereafter OIS). For this purpose, it is necessary to comprehensively investigate the specifics of the professional activity of an OIS officer, determine the requirements that this activity imposes on the psyche and personality of an OIS officer, and distinguish clear criteria for his professional suitability or unsuitability for work in law enforcement agencies.*

In the process of scientific research, we concluded that:

- psychological training of police officers is one of the activities of law enforcement agencies. It forms employees' psychological resistance to various stress factors, the ability to act calmly and confidently in psychologically difficult situations during acute respiratory infections, as well as development of stress resistance. That is quite important since not all Operative Investigative Activities (OSA) employees can cope with the volume of work and quickly burn out;

- professional communication of the OSA employees depends on professional and non-professional forms which are based on the rules of speech behavior adopted in a particular social environment;

- it is necessary to conduct a special «Operative Investigative Psychology» course for students and undergraduates in the majors of «Jurisprudence» (the study of Law) «Psychology» and cadets of special educational institutions who trained employees of the OSA, psychologists.

During the course, it is relevant to conduct training courses on the development of cognitive mental processes (sensation, perception, representation, imagination, thinking, memory, attention, speech); on the ability to work with people (establishing psychological contact, exerting influence on them, etc.); establishing the truth and making the right decision.

Key words: *psychological support, professional communication, professional activity of employees of the operational-search service, operational-search activity, operational-search psychology.*

DOI: 10.52026/2788-5291_2023_73_2_128

Кіріспе

Ішкі істер органдарының заманауи қызметі, олардың алдында тұрған өзекті міндеттер мен мәселелер іштей өзара байланысты ерекшеліктермен сипатталады.

Құқық қорғау органдарының ішкі жүйелерінің өзінде стресс факторларының пайда болуы өзекті мәселе болып тұр. Бұл қызметкерлердің, атап айтқанда жедел іздестіру қызметкерлерінің, жұмыс талаптарының көбеюі мен өсуіне байланысты, стрестік жағдайда жүруіне байланысты.

Осы жерден біз құқық қорғау органдарының ішінде болатын стресс факторларының келесі себептерін анықтадық:

- ішкі істер органы мен бөлімшелер жедел жағдай қиындаған ретте, яғни жалпы қылмыстық және ұйымдасқан қылмыстылық күшейгенде, әлеуметтік шиеленіс, ұлттық қақтығыстар мен зорлық-зомбылық артқан тұста жұмыс жасайды;

- құқық қорғау органдарының өзара қарым-қатынастарында зорлық-зомбылықпен ұштасқан қақтығыстар орын алып отырады. Әсіресе, мұны Қазақстанның қалаларында өткен 2022 жылдың қаңтар қақтығысы оқиғасы көрсетіп берді. Халықтың көз алдында құқық қорғау органдарының беделі түсіп кетті десе болады. Сондықтан да қылмыстылықпен күресте халық тарапынан қолдау төмендеп кетті.

Осы тұста қылмыстылықпен тиімді күресудің маңызы артуда, ал ол өткір әлеуметтік-саяси мағынаға ие. Құқық қорғау органдары қызметтерінің нақты тиімділік жағдайы қоғам болып күтіп отырған үміттер мен талаптарға сәйкес келмейді, ал бұл жағдайды қабылдау өте қиын және ол сыни тұрғыдан бағаланады [1].

Сонымен қатар практикада кадрлар жиі

ауысып жатады: өз еріктерімен, денсаулығына байланысты, беделін түсіретін себептермен. Кадрларды сақтап қалу жағдайы терең психологиялық негіздемелерге ие және оларды сапалы сақтап қалу да өз алдына мәселе. Құқық қорғау органдарының қызметін тиімділеу үшін қажетті, кадрларды кәсіби бейімдеуден бастап шеберліктерін дамыту бағытындағы шаралар құқық қорғау органы қызметкерлерінің денсаулықтарында кінәрәттарының болуына, кәсіби деформациялануына алып барады.

Жеке тұлғалардың психологиялық мәселелері: жатсыну, шектен шыққан арсыздық және т.б. Себептері де әртүрлі – бұл көп жағдайда жұмыстың қауырт болуымен, қызметкерлердің кәсіби-психологиялық, құқықтық, әлеуметтік тұрғыдан қорғалынбауымен байланысты. Кәсіби-психологиялық қауіпсіздік (кәсіби қызмпеттердің саяси, құқықтық және әлеуметтік аспектілерінің мемлекеттік реттелінуі жағдайында) кәсіби дайындықты, ерекшеліктерге, қызмет жағдайына, қызметкерлердің жеке мәселелеріне, сондай-ақ олардың өмір сүру жағдайына психологиялық қолдау көрсетуді қажет етеді.

Тақырыптың өзектілігі заманауи талаптарға, қоғамның әлеуметтік және құқықтық дамуына сай жедел-іздестіру қызмет қызметкерлеріне қатысты жаңа бағыттарды ізденумен түсіндіріледі.

Аталған мәселені зерттеудегі қажеттілік ең алдымен, іс-тәжірибедегі қажеттіліктерден туындайды.

Бұл мәселені зерттеудегі мақсат психологиялық факторлардың ЖІҚ қызметкерлерін қамтамасыз етудегі орнын ашу болып саналмақ.

Аталған мақсатқа қолжеткізу үшін ізденудегі міндеттерді кезең-кезеңімен шешілетін міндеттерді қалыптастыру керек. Олар ЖІҚ қызметкерлерін психологиялық қамтамасыздандыруды қолданудың перспективаларын ашу болып танылады.

Зерттеу әдістері

Зерттеу әдістемелерінің тобын мыналар құрайды: жалпы диалектикалық әдіс, құқықтық және жүйелі бағалау әдістері, салыстырмалы әдіс, логикалық дәлелдеу жне теріске шығару әдістері.

Негізгі бөлім

Талқылау

Соңғы жылдары Қазақстанда құқық қорғау қызметінде елеулі өзгерістер болуда. ҚР Конституциясындағы маңызды құқықтық жағдай болып мемлекеттің адам құқықтары мен міндеттерін қорғауға міндеттілігі саналады[2] .

Бұл барлық заң шығару, атқару және сот биліктері, сондай-ақ үш биліктен тыс органдар да елдегі заңдылық пен құқықтық тәртіпті сақтау үшін шаралар қолданулары тиіс, сондай-ақ құқықбұзушылықтардан құқықтарының қорғалуына ықпал етулері тиіс, яғни барлық мемлекеттік органдар белгілі мөлшерде құқық қорғау қызметіне қатысады, деген сөз. Сондықтан да құқық бұзушылықтардан әрдайым қорғау, құққы бұзушылықтарды анықтау, тоқтату және алдын алу үшін, құқық бұзушылықтарға түрлі санкцияларды қолдану үшін мемлекет құқық қорғау қызметі негізгі функциясы болып қалатын арнайы органдар құрайды. Құқық қорғау қызметі мемлекеттік қызметтің түрі ретінде құқықтың өзін қорғауды, демократиялық қоғамда заңдылық режимін қамтамасыз етуді мақсат етеді [2].

Жедел-іздестіру қызметіне келсек, бұл «ҚР Конституциясына, «Жедел-іздестіру қызметтері туралы» ҚР Заңына сай адам мен азаматтардың өмірін, денсаулығын, құқықтары мен бостандықтарын және заңды мүдделерін, меншіктерін қорғау, қоғам мен мемлекеттің қылмыстық қолсұғушылықтан қорғауды қамтамасыз ету үшін жариялы және жариялы емес жедел-іздестіру, ұйымдастырушылық және басқару шараларын жүзеге асыратын ғылыми негізделген жүйе»[3] .

Жедел-іздестіру қызметі заңдылық, құқықтар мен бостандықтарды сақтау, адамның ар-намысын құрметтеу, азаматтардың заң алдындағы теңдігі, конспирация негізінде кәсіби этиканың жариялы және жариясыз әдістерінің сәйкестігі қағидаттарына сай іске асырылады.

Сондықтан да субъектілері объектілерді толық, адекватты бейнелеп, танитын және түрлі жағдайларда дұрыс шешім қабылдап және оларды орындауы тиіс жедел-іздестіру қызметінің психологиялық факторлары басты назарға алыну керек. Басқаша айтсақ,

---

2 *Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30.08.1995 г.) (с изм. и доп. по сост. на 19.09.2022). [электронный ресурс]. — режим доступа: https://online.zakon.kz. дата обращения: 09.11.2022 г.*

3 *Закон РК «Об оперативно-розыскной деятельности» от 15.09.1994 № 154-XIII (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2023). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz. Дата обращения: 09.01.2023 г*

бұл қызметте қателіктерге жол берілмеуі тиіс. Жедел-іздестіру қызметі саласындағы психологияның негізін тани отырып, жұмыстағы қателіктерге белгілі дәрежеде жол бермеуге және үлкен тиімділіктерге қолжеткізуге болады [3]. Жедел-іздестіру қызметіндегі психологияның түрлі аспектілерін көптеген қазақстандық және шетел авторлары өз еңбектерінде қарастырған болатын (Ю.Е. Аврутин, А.Т. Акажанова, В.М. Атмажитов, И.И. Басецкий, В.Г. Бобров, В.Т. Вербовой, С.И. Винокуров, К.К. Горяинов, А.М. Сералиева және басқалар). Жедел-іздестіру қызмет мәселесі бойынша осы және өзге де жұмыстарда қызметкерлерге қажет психологиялық сапалар туралы ережелер кездеседі, онда қарым-қатынас, тәрбиелеу элементтері және жекеленген жедел-іздестіру шараларын жүргізудің ерекшеліктері және тағы да басқалар ашылған. Қазақ әдебиеттерінде ЖІҚ қызметкерлерінің психологиялық аспектілеріне арналған еңбектер кездеспейді, ал бұл өз кезегінде басқару-кадрлық қызметте қажет.

Жедел-іздестіру қызметі саласындағы психологиялық зерттеулерді пайдалану қажеттілігі келесі жағдайлармен түсіндіріледі:

- ЖІҚ қылмыстық ортамен, қылмысқа дайындалып жатқан немесе жасаған адамдармен тұрақты және жасырын түрде қақтығысты қарым-қатынаста болады. Мұндағы ЖІҚ: конспиративті жүзеге асырылады, белгілі бір қауіппен байланысты және т.б.;
- ЖІҚ барлық уақытта экстрималды жағдайға дайын тұрумен, қатал эмационалды-ерікті бақылаумен сипатталады;
- ЖІҚ нормативті-құқықтық базаға негізделеді.

Бұдан бізге заң психологиясының жаңа бағытын, яғни жедел-іздестіру психологиясын дамыту қажеттігі туындайды. Жедел-іздестіру психологиясының пәні ретінде ЖІҚ субъектісі ретінде қатынасқа түсетін және криминалдық элементтерге қарсы тұратын, яғни құқыққа қайшы әрекетпен айналысатын адамдардың, оларды қоршағандардың психикасының заңдылығы мен механиздерін танимыз [4].

Жедел-іздестіру психологиясының шегінде ЖІҚ қызметкерлерінің кәсіби қызметтерінің коммуникативті құрылымын кеңірек қарастырып кетсек. ЖІҚ қызметкерлерінің кәсіби қызметі белгілі бір көлемде олардың қызметтерінің негізгі мазмұнын құрайтын қарым-қатынас жағдайында өтеді, еңбектің ерекше түрі – кәсіби қатынас болып табылады.

Байланыс адамдардың қоғамдық қарым-қатынасын (әлеуметтік), және қандай да бір құқықтық қатынас субъектілерінің жеке басын, жеке-психологиялық ерекшеліктерін құрайды. Көп жағдайда байланыс ЖІҚ қызметкерлерінің кәсіби қызметінің ерекше түрі ретінде жеке, процессуалдық сипатқа ие. Мұнда кәсіби қарым-қатынас деп заң қызметінің құрылымдық бөлігі ретінде тек ақпараттарды (коммуникативті жағы) алмасу ғана емес, сонымен қатар олардың зара қарым-қатынасын (интерактивті жағы), адамдардың бір-бірін қабылдау (перцептивті жағы) процесін де түсіну керек [5, с.313-314].

Қызметкер азаматтармен өзара коммуникативті қатынасқа түсе отырып, өзінің қоғамдағы орны, құқық қорғау органдарына қатынасы туралы ой-пікір қалыптастырады. Мұндай жағдайда кәсіби қарым-қатынас дағдылары оның кәсіби орнын қалыптастыруға көмектесіп қана қоймай, сонымен қатар құқық қорғау органы қызметі туралы жағымды көзқарастардың қалыптасуына септігін тигі алады [6].

Нәтижелер

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, құқық қорғау қызметінде кадрлық қамсыздандыру үлкен мәселе болып табылады, сондықтан да ЖІҚ қызметкерлерін іріктеу, дайындау және қайта дайындауға көңіл бөлінуі керек, құқық қорғау органы қыметі саласында жұмысқа кәсіби іріктеу мен психологиялық бағалаудың әдіснамасын жасау маңызды.

Жедел іздестіру қызметіне іріктеу азматтың қызметтік және функционалдық қызметкерлік міндеттерін, сондай-ақ девиантты мінез-құлықтың қауіп факторларын анықтау мақсатында, жеке және іскерлік қабілетін анықтау үшін профессионалды-психологиялық түрде жүргізіледі. Психологиялық іріктеу процесінде қызметке кандидаттардың кәсіби психологиялық жарамдылығы санаттарын анықтау жүргізіледі.

Кәсіби психологиялық жарамдылық санаттарын айқындау адамдардың өмірі мен денсаулығына және қоршаған ортаға зиян келтірмейтін, сондай-ақ медициналық бұйымдарға зиян келтірмейтін мамандандырылған техникалық құрылғылар мен аппараттарды қолдана отырып, медициналық тексерулер сияқты психологиялық және психофизиологиялық зерттеулер (тексерулер) жүргізу арқылы жүзеге асырылады. Жедел іздестіру қызметіне үміткерлерді

іріктеу кезінде біз зерттеудің жеке, әлеуметтік-психологиялық әдістерін анықтау үшін психофизиологиялық іріктеудің келесі әдістерін қолдануды ұсынамыз, мысалы: Айзенк, Векслер, Кеттелл, Стрелляу, Ч.Д. Спилбергер және т.б. Бұл әдістер келесі критерийлерді анықтай алады: мамандыққа сәйкестік немесе сәйкессіздік; эмоционалды тұрақтылық; психикалық жағдайларды анықтау: мазасыздық, суицидтік бейімділік және т.б.; төтенше жағдайлардағы жауапкершілік пен өзін-өзі бақылау деңгейі; адамгершілік құндылықтар және т.б.

ІІҚ органдарында зерттеу жүргізе отырып, біз заң саласындағы ЖОО бітірушілері психологиялық тұрғыдан әркез кәсіби жарамды бола бермейтінін аңғарамыз.

Келесідей қасиеттер кездесе бермейді: стреске төзімділік, шамадан тыс психикалық жүктемелердің болуы, таңдалға мамандыққа қанағаттанбау, осылардың нәтижесінде психоматикалық аурулар пайда болады. алайда бұл кәсіби қызметкерлер арасында да кездесіп отырады. ЖІҚ қызметкерлер арасынан 33 %-ы қатты қозып кететіндігін, ашуланшақтықтың, 18 % -ы – жүрек тұсында ауру белгілерінің барын (50 қызметкерден жауап алынған), 28 % - мазасыздықтың барын жасырмайды. Мұның бәрі, әрине, жұмысқа теріс ықпал етері анық.

ЖІҚ қызметкерлері арасында жүргізілген профессиограммалық талдау нәтижелері көрсеткендей, кәсіби жарамдықтың, сондай-ақ кәсіби сапалықтың бес факторы қалыптасқан екен (1-кестені қараңыз).

Кесте 1. ЖІҚ қызметкерлерінің кәсіби жарамдылығы мен жарамсыздығы факторлары* [5, 316-319 беттер].

№ топ	Топтың сипаттамасы	Жеке басын сипаттайтын қасиеттер	ЖІҚ қызметкерлерінің жарамсыздығының полярлы қарама-қайшы қасиеттері
1	Әлеуметтік кәсіби бейімделудің жоғары деңгейі	Құқықтық санасының жоғарылығы; Адалдық, ар-ожданның болуы, азаматтық батылдық, құқық бұзушылықпен күресте принциптілік, міндеттілік, адалдық, орындаушылық, тәртіптілік	Моральдық қасиетінің төмендішгі, адал еместік, алкоголизмге бейімділік, тәртіпсіздік
2	ЖІҚ қызметкерінің жеке басының жүйке-психикалық эмоционалдық) тұрақтылығы	Стреске бейімділік, өз эмоциясы мен жүріс-тұрысын өзінің жоғары деңгейде бақылауы, қиын жағдайлардағы еңбек қабілеттілігі; Ауыр жағдайларды бастан кешкенде еңбекқабілеттілігін тиісті деңгейде сақтап қалуына ықпал ететін жүйке жүйесіндегі бейімделгіштіктің қалыптасуы (күші, ұтқырлық, ұстамдылық, сезімталдық, белсенділік, құбылмалылық, тұрақсыздық, жүйке процестерінің икемділігі), түрлі уақиғаларға барабар жауап беру	Стреске төзімділіктің төмендігі, жоғары эмоционалды шиеленіс, шектен тыс агрессивтілік, әрекеттерінің импульсивтігі, невротикалық белгілер, жүйке процестерінің жылдам сарқылуы, мінездің психопатиялық қасиет
3	ЖІҚ қызметкерлерінің танымдық қызметі, интеллектуалдық даму деңгейінің жоғарылығы,	Жоғары интеллект, кең ой-өріс, жоғары түйсік; Икемді шығармашылық ойлау, ақыл-ой қабілеті, тапқырлық; Аналитикалық ойлау, болжау қабілеті, басты нәрсені бөліп көрсете алуы; Психикалық танымдық процестің б белсенділігі (қабылдау, есте сақтау қабілетінің доғарылығы, дұрыс ойлау); Дамыған қиял, түйсік, абстракциялау, рефлексия қабілет	Ақыл-ой белсенділігінің төмендігі, танымдық белсенділіктің төмендігі, интеллект, ой-өрістің (қиял) төмендігі, есте сақтау қабілетінің төмендігі

№ топ	Топтың сипаттамасы	Жеке басын сипаттайтын қасиеттер	ЖІҚ қызметкерлерінің жарамсыздығының полярлы қарама-қайшы қасиеттері
4	Коммуникативті құзыреттілік	Түрлі қарым-қатынасқа түсушілермен эмоционалды байланыс орнату, олармен қажетті шекте сенімді қарым-қатынасты сақтау	Тұйықтық, (аутизм); өз проблемаларына, ойландыратын жағдайларына шамадан тыс назар аудару (интравертілеу), сезімтал өзін-өзі жақсы көру, тез ренжіп қалу, жанжал, агрессивтілік, эмоционалды тұрақсыздық, импульсивтілік; Ауызша және вербалды емес қарым-қатынас құралдарын нашар меңгеру.
5	Ұйымдастырушылық қабілеттер	Белсенділік, бастамашылдық, тапқырлық, тәртіп; Батылдық, табандылық, мақсатқа ұмтылысының болуы, басты нәрсені бөліп көрсете білу, қабылданатын шешімдердің салдарын болжай алу: Тәуелсіздік; Өз іс-әрекеттеріне үшін жауапкершілікті сезіну; Ұйымдастыра алушылық, жинақылық, жұмыстағы дәлдік	Психопатиялық мінез-құлық, шамадан тыс агрессивтілік; Тежелу мен қозу пооцестерінің теңгерімсіздігі; Эмоционалды тұрақсыздық; пассивтілік; жауапсыздық; шамадан тыс күдіктену; мазасыздық; интелектінің төмендігі, өзін-өзі жоғары бағалау; билікке деген сүйіспеншілік; адамдарға немқұрайлы қарау.

Құқық қорғау қызметінің түрлі құрылымдарымен қатысты тұлғаларға тән жоғарыда аталған қасиеттерден бөлек, ЖІҚ қызметкерлерінің еңбектерінің тиімділігі оның жеке басының мотивациясына байланысты: әлеуметтік маңызды ниеттері, қызметте жетістіктерге жету қажеттіліктері, әріптестері сондай-ақ заңды мүдделері мен құқықтары қорғалынатын адамдардың арасында беделі мен құрметке ие болуы қаншалықты деңгейде басым.

ЖІҚ қызметкерлерінің кәсіби қызметі «ауыр мамандық» болып табылады, онда қызметкерлерге өте жоғары психологиялық және психофизикалық талаптар қойылады.

Қорытынды

Түрлі қарым-қатынас қатысушыларымен тұлғааралық байланысты орнату, коммуникативті құзыреттілікті орнату қабілеті ЖІҚ қызметкерлерінің еңбегінің тиімділігіне белгілі мөлшерде ықпал ететін, кәсіби жарамдылықтың маңызды факторларының бірі болып табылады.

Қарым-қатынас құрымдылық компоненті ретінде кәсіби қызметтің жекеленген түрі болып саналады, мысалы, егер сөз жауап алу жөнінде болса.

Кәсіби қарым-қатынас белгілі бір қатаң белгіленген байланыс нысандарын сақтай отырып, арнайы процедуралық режимде жүреді, мысалы, тұлғалардан сауалнама жүргізу («Жедел-іздестіру қызметі туралы» ҚР Заңының 1-бабы), анықтама беру («Жедел-іздестіру қызметі туралы» ҚР Заңының 2-бабы), жауап алу (ҚР ҚПК 208-218 бб.), беттестіру (ҚР ҚПК 218-б.)[4] және т.б. Мұнан, ЖІҚ қызметкерлерінің коммуникативті қарым-қатынасының нысандарының басталуы, барысы және дамуы заң шығарушымен бекітілген байланыс құру формуласының міндетті сақталуын, тараптардың өзара сөйлесуінің процессуалдық тәртібін қарастыратын құқықтық (процессуалдық) нормалармен анықталады.

Қызметкерлер заңды білуменен қатар жасырын тергеу іс-әрекеттерін жүргізуі үшін, мысалы, жедел-іздестіру қызметін жүзеге

4 *Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4.07.2014 № 231-V (с изм. и доп. по сост. на 12.09.2022) [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://online.zakon.kz. Дата обращения: 10.11.2022 г.*

асыратын орган жұмысшысының немесе онымен әріптес конфиденциалды көмекшінің мүдделі объектіге қатысты жедел-іздестіру қызметіндегі міндеттерді шешу үшін коммуникативті қасиеттерді игеруі талап етіледі. Мұнда адамдармен дұрыс қарым-қатынас орната алу, адамдардың жеке-психологиялық ерекшеліктерін ескеріп, оларды сендіре алу, қарым-қатынасқа түсуге қызығушылық таныту маңызды.

Сондықтан да құқық қорғау органдарында ЖІҚ қызметкерлеріне қатысты келесідей психологиялық-педагогикалық іс-шаралар жүргізу маңызды болмақ:

- тиісті деңгейде қызметкердің жеке басын қалыптастыруға ықпал ететін моральдық-психологиялық климаттың болуы;
- әрбір қызметкердің дайындық деңгейінің оның функционалды міндеттерінің сипатына сәйкес келуі – қызметкердің атқаратын жұмыстан қанағаттану үшін қажетті шарттардың сақатуы;
- тұтастай алғанда әрбір қызметкердің тұрақты түрде қызметтік-кәсіби және рухани-мәдени дамуына қажетті жағдай жасау, ал ол қызметкердің өз жұмысына беріліп, қызметтік міндеттерін орындауын өз септігін тигізері анық;
- қызметтік міндеттерді шешу барысында басшылық пен бағыныштылар арасындағы іскерлік ынтымақтастық қатынастарды орнату, ал бұл командалық-бұйрықтық сипаттағы қатынасты дұрыс алмастырар еді;
- қызметкерлер арасындағы тұлғааралық және қызметтік қарым-қатынас мәдениеті талаптарын сақтау;
- жекеленген қызметкерлердің жүріс-тұрысының жағымсыз тұстарын анықтау және оларды басшылық пен ұжым мүшелерімен бірлесіп түзеу;
- қызметкердің өзін-өзі бағалауы мен нақты мүмкіндіктері арасындағы алшақтықты жою;
- қызметкердің жеке басының ерекшеліктерін ескеріп марапаттау немесе жазалау нысандары мен түрлеріне жүгіну [7, с.211-212].

Әрине, жоғарыда келтірілген жағдайлар мен факторлардың тізімдері мұнымен шектелмейді, біз тек ең маңыздыларын ғана іріктеп, бөліп көрсетуге тырыстық. Әрбір ұжымның қызмет барысындағы ерекшеліктерін ескерсек, практикада бұл тізім өзгертіліп, толықтырылары сөзсіз.

Сондай-ақ, біз жедел-іздестіру қызметі қызметкерлерінің моральдық-психологиялық қолайсыздықтың себептерін жою үшін келесі шараларды ұсынамыз:

- жедел-іздестіру қызметі органдары қызметкерлерін даярлау және қайта даярлау жүйесін (тренингтер, тағылымдамалар, курстар) арттыруға және жетілдіруге, қызметке кәсіби құзыреттілік пен психологиялық тұрақтылыққа көп көңіл бөлу қажет;
- заң факультеттерінде «Жедел-іздестіру психологиясы» тақырыбында арнайы курс енгізу;
- жедел-іздестіру қызметі қызметкерлерінің дене шынықтыру даярлығына сағаттарды ұлғайту, өйткені кәсіби міндеттерді орындау осыған байланысты;
- жедел-іздестіру қызметі болашақ қызметкерлерін сапалы іріктеуден өту кезінде дәрігерлер, психологтар мен кадрлардың жұмысын күшейту.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Лури В.С. Анализ современного опыта психологической подготовки сотрудников полиции США. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 /В.С. Лури. – М., 1991. – 185 с.

2. Шарипова А.Б. Правоохранительные органы Республики Казахстан. Учебное пособие. – Алматы: Қазақ университеті, 2020 г. – 164 с.

3. Шахматов В.А. Вопросы психологического обеспечения оперативно-розыскной деятельности в органах внутренних дел // Вестник Санкт-Петербургского Университета МВД России №1 (69), 2016. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/voprosy-psihologicheskogo-obespecheniya-operativno-rozysknoy-deyatelnosti-v-organah-vnutrennih-del/viewer. - Дата обращения 30.09.2022 г.

4. Горяйнов К.К., Овчинский В.С., Синилов Г.К. Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник. Теория оперативно-розыскной деятельности и психология [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://laws.studio/rozyisknaya-deyatelnost-operativno/teoriya-operativno-rozyisknoy-deyatelnosti-60202.html.- Дата обращения: 30.09.2022 г.

5. Романов В.В. Юридическая психология: Учебник. – М.: Юристъ, 2000. – 488 с.

6. Филонов Л.Б. Тренинги делового общения сотрудников ОВД с различными категори-

ями граждан. – М.: Изд-во АПО, 1992. – 77 с.

7. Профессиональная этика работников правоохранительных органов. Учебное пособие. /Пол ред. Г.В. Дубова и А.В. Опалева. Изд. 2-у, испр. и доп. – М: «Щит -М», 1998. – 424 с.

REFERENCES

1. Luri V.S. Analiz sovremennogo opita psihologicheskoi podgotovki sotrudnikov policii SShA. Dis. kand. psihol. n. – M._ 1991. – 185 s.

2. Sharipova A.B. Pravoohranitelnie organi Respubliki Kazahstan. Uchebnoe posobie. – Almati_ Kazak universiteti_ 2020 g. – 164 s.

3. Shahmatov V.A. Voprosi psihologicheskogo obespecheniya operativno_rozisknoi deyatelnosti v organah vnutrennih del //Vestnik Sankt_Peterburgskogo Universiteta MVD Rossii №1 _69,_2016. [Elektronnii resurs]. — Rejim dostupa_ https://laws.studio/rozyisknaya-deyatelnost-operativno/teoriya-operativno-rozyisknoy-deyatelnosti-60202.html. - Date of application: 30.09.2022 y.

4. Goryaynov K.K., Ovchinskiy V.S., Sinilov G.K. Teoriya operativno-rozysknoy deyatel'nosti: Uchebnik. Teoriya operativno-rozysknoy deyatel'nosti i psikhologiya [Elektronnyy resurs]. - Rezhim dostupa: https://laws.studio/rozyisknaya-deyatelnost-operativno/teoriya-operativno-rozyisknoy-deyatelnosti-60202.html.-Data obrashcheniya: 30.09.2022 g.

5. Romanov V.V. Legal psychology: a textbook. - M. Lawyer, 2000. - 488 s.

6. Filonov L.B. Treningi delovogo obscheniya sotrudnikov OVD s razlichnimi kategoriyami grajdan. – M._ Izd_vo APO_ 1992. – 77 s.

7. Professionalnaya etika rabotnikov pravoohranitelnih organov. Uchebnoe posobie. /Pol red. G.V. Dubova i A.V. Opaleva. Izd. 2_u_ ispr. i dopln. – M_ «Schit _M»_ 1998. – 424 s.